

УДК 811.161.2'272:112

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-1-29>

Тетяна ГОРОХОВА,

orcid.org/0000-0003-0113-8653

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) t.horokhova@kubg.edu.ua

Марія БОЙКО,

orcid.org/0000-0001-9826-7464

старший викладач кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) mi.boiko@kubg.edu.ua

ДИНАМІКА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ МІСТА КИЄВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД 2022–2024 РОКІВ

Всупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів дошкільної освіти з українською мовою навчання, комунікативна потужність російської мови в освітньому просторі столиці залишається високою. Зауважимо, що зараз особливої ваги набувають дослідження, присвячені вивченню та аналізу масового контактного білінгвізму в дитячому середовищі. Мета статті – комплексно проаналізувати мовну ситуацію в закладах дошкільної освіти міста Києва у воєнний період 2022–2024 років. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати сучасну мовну ситуацію в столиці; 2) дослідити стан реального використання української мови в закладах дошкільної освіти міста Києва; 3) з'ясувати вплив дошкільних закладів не тільки на мовленнєву поведінку дітей. Актуальність дослідження визначено потребою активізації соціолінгвістичних розвідок, досліджень мовної ситуації закладів дошкільної освіти столиці, питань функціонування української мови в дитячому мовленні, що має не тільки теоретичне, а й практичне значення для підвищення комунікативної потужності державної мови в освітньому просторі. Варто підкреслити, що спеціального дослідження мовної ситуації в закладах дошкільної освіти міста Києва досі здійснено не було. Для розв'язання поставленої мети і завдань використано такі методи дослідження: теоретичні: системний аналіз лінгвістичної і соціологічної літератури; історико-генетичний метод; емпіричні: анкетування; спостереження; метод кількісних підрахунків. Мовлення дитини формується під впливом мовлення батьків. На жаль, сьогодні частка українськомовних родин не перевищує 38% у місті Києві. Проблема українсько-російського білінгвізму в освітньому просторі міста Києва є надзвичайно складною та суперечливою. На наше переконання, заклади освіти створюють фундамент володіння державною мовою, формують компетентного мовця. Результати соціолінгвістичного опитування засвідчили, що використання української мови в закладах дошкільної освіти переважає, але є установи, у яких працівники досі активно послуговуються російською мовою.

Ключові слова: мовна ситуація, освітній простір, дошкільна освіта, українська мова.

Tetiana HOROKHOVA,

orcid.org/0000-0003-0113-8653

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Ukrainian Language Department

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) t.horokhova@kubg.edu.ua

Maria BOYKO,

orcid.org/0000-0001-9826-7464

PhD in Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Ukrainian Language Department

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

(Kyiv, Ukraine) t.horokhova@kubg.edu.ua

DYNAMICS OF THE LANGUAGE SITUATION IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN KYIV IN THE WAR PERIOD IN 2022–2024

Contrary to official statistics showing the absolute predominance of pre-schools with Ukrainian as the language of instruction, the communicative power of the Russian language in the educational space of the capital remains high. It is worth noting that research on the study and analysis of mass contact bilingualism in the children's environment is gaining

particular importance. The purpose of the article – is to comprehensively analyse the language situation in preschool education institutions in Kyiv in the war period in 2022–2024. Achieving this goal involves solving the following tasks: 1) to describe the current language situation in the capital; 2) to study the state of actual use of the Ukrainian language in preschool education institutions in Kyiv; 3) to find out the impact of preschool institutions not only on children's speech behaviour. The relevance of the study is determined by the need to intensify sociolinguistic research, studies of the language situation of preschool education institutions in the capital, the functioning of the Ukrainian language in children's speech, which is of not only theoretical but also practical importance for increasing the communicative power of the state language in the educational space. It should be emphasised that no special study of the language situation in preschool education institutions in Kyiv has been carried out so far. The following research methods were used to achieve the aim and objectives of the study: theoretical: systematic analysis of linguistic and sociological literature; historical and genetic method; empirical: questionnaires; observation; method of quantitative calculations. A child's speech is formed under the influence of parental speech. Unfortunately, today the share of Ukrainian-speaking families does not exceed 38% in the city of Kyiv. The problem of Ukrainian-Russian bilingualism in the educational space of Kyiv is extremely complex and controversial. In our opinion, educational institutions lay the foundation for mastering the state language and form a competent speaker. The results of the sociolinguistic survey showed that the use of Ukrainian prevails in pre-school education institutions, but there are institutions where staff still actively use Russian.

Key words: language situation, educational space, preschool education, Ukrainian language.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальності набуває вивчення й розв'язання проблем, пов'язаних з українсько-російською двомовністю. Сучасні соціолінгвістичні опитування засвідчують, що під час неформального спілкування українці досі активно послуговуються російською. Як наслідок, можемо спостерігати зниження статусу державної мови в Україні, мовні конфлікти. Всупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів дошкільної освіти з українською мовою навчання, комунікативна потужність російської мови в освітньому просторі столиці залишається високою. Зауважимо, що зараз особливої ваги набувають дослідження, присвячені вивченню та аналізу масового контактного білінгвізму в дитячому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретельний аналіз функціонування української мови в освітньому просторі є одним із ключових напрямів дослідження в українській соціолінгвістиці. Велика кількість мовознавців приділяє увагу описові мовної ситуації в закладах освіти. Варто звернути увагу на розвідки М. Бойко (Бойко, 2024), Н. Матвеевої (Н. Матвеева, 2020), О. Данилевської (Данилевська, 2019), С. Соколової (Соколова, 2012), О. Шевчук-Клюжевої (Шевчук-Клюжева, 2019).

О. Данилевська у своїй монографії «Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття: соціолінгвістичні нариси» (Данилевська, 2019) зробила висновки, що параметри взаємодії мов у закладах освіти не регламентовані нормативними правилами, їх визначають закономірності спонтанної комунікації, мовна поведінка усіх учасників освітнього процесу, сформовані під впливом мовної ситуації в конкретному регіоні. Дослідниця вперше виокремила різні типи мовної поведінки здобувачів освіти в білінгвальному середовищі (за ступенем мовної адаптації) (Дани-

левська, 2019: 180–184): вроджений комфортний, вроджений некомфортний, добре пристосований комфортний, не цілком пристосований комфортний, слабко пристосований некомфортний. На переконання М. Бойко, саме огляд типів мовної поведінки здобувачів освіти має на меті виявити проблеми в системі мовно-літературної освіти, яка і дотепер не зважає на панування двомовності в освітньому просторі (Бойко, 2024: 121).

Стаття «Сучасний комунікативний простір української столиці» Н. Матвеевої (Матвеева, 2020: 141–152) присвячена аналізу комунікативного простору міста Києва. На основі результатів соціолінгвістичних опитувань дослідниця довела, що мовну ситуацію в місті визначає активне функціонування білінгвізму та диглосії. На переконання Н. Матвеевої, на сучасному етапі українську мову утискає не лише російська, а й англійська. Однак мовна свідомість багатьох українців на початку ХХІ століття зростає, а державна мова поступово закріплює свої позиції.

Стаття «Мовна ситуація Києва: погляд зовні» С. Соколової (Соколова, 2012: 3–17) ґрунтується на результатах соціолінгвістичного опитування студентів державного вищого навчального закладу Київської області. Згідно зі статистичними даними, понад 80% від загальної кількості респондентів наголосили, що мовна ситуація Києва потребує негайної корекції на користь української мови.

У статті «Діти-білінгви: світовий досвід і українські реалії» О. Шевчук-Клюжевої дослідила ключові характеристики явища білінгвізму. Дослідниця не лише розглянула психолінгвістичні перспективи індивідуальної неодномовності у ранньому дитячому віці, а й здійснила опис особливостей класифікації дитячого білінгвізму в контексті світових практик (Шевчук-Клюжева, 2019: 125–131).

Актуальність розвідки. Уважаємо, що українсько-російський дитячий білінгвізм у дитячому мовленні не може бути повноцінно контрольованим та регульованим. На початку XXI століття відсутні конкретні дії та чіткі рекомендації щодо роботи з дітьми, які послуговуються одночасно двома мовами. Варто підкреслити, що спеціального дослідження мовної ситуації в закладах дошкільної освіти міста Києва досі здійснено не було. Актуальність дослідження визначено потребою активізації соціолінгвістичних розвідок, досліджень мовної ситуації закладів дошкільної освіти столиці, питань функціонування української мови в дитячому мовленні, що має не тільки теоретичне, а й практичне значення для підвищення комунікативної потужності державної мови в освітньому просторі.

Мета статті – комплексно проаналізувати мовну ситуацію в закладах дошкільної освіти міста Києва у воєнний період 2022–2024 років. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) схарактеризувати сучасну мовну ситуацію в столиці; 2) дослідити стан реального використання української мови в закладах дошкільної освіти міста Києва; 3) з’ясувати вплив дошкільних закладів на мовленнєву поведінку дітей.

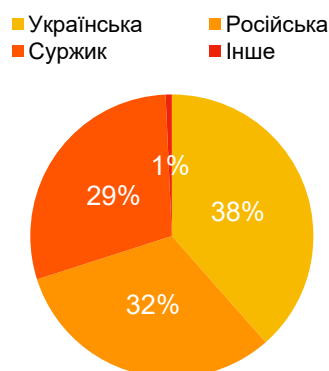
Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення особливостей функціонування української мови в дошкільній освіті міста Києва на початку XXI століття проаналізовано 998 анкети. В опитуванні взяли участь представники усіх районів столиці (Голосіївський, Дарницький, Деснянський, Дніпровський, Оболонський, Печерський, Подільський, Святошинський, Солом’янський, Шевченківський).

Анкетування містило широкий діапазон запитань:

1. Мова родинного спілкування («Якою є мова родинного спілкування?»);
2. Мова спілкування дитини вдома («Якою Ваша дитина спілкується вдома?»);
3. Мова спілкування дитини з друзями («Якою мовою Ваша дитина спілкується з друзями?»);
4. Мова викладання в закладі дошкільної освіти («Якою мовою Ваша дитина навчається?»);
5. Мова спілкування дитини під час навчання? («Якою мовою Ваша дитина спілкується під час навчання?»);
6. Мова спілкування дитини зі сторонніми людьми («Ваша дитина (діти) під час спілкування зі сторонніми людьми (інші діти, дорослі) може змінити мову спілкування (українська / російська мови)?»);

7. Мова спілкування працівників закладу освіти («Якою мовою спілкується адміністрація, вихователі, помічники в закладі дошкільної освіти?»).

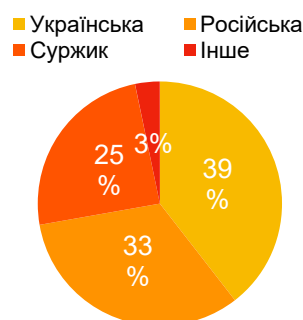
Як видно із результатів опитування, лише 39% сімей у м. Києві є українськомовними. Мова родинного спілкування є ключовим чинником для побудови успішної комунікації в майбутньому. Уважаємо, що дитина не зможе вільно перемикається із однієї мови на іншу, як наслідок, емоційне перенавантаження, стрес, несприятливі умови для зростання (Діаграма 1).

Діаграма 1. Відповіді респондентів на запитання анкети «Яка мова вашого родинного спілкування?»

Результати анкетування показали, що вдома діти дошкільного віку спілкуються мовою батьків. 38% дітей дошкільного віку віддають перевагу українській, 32% – російській, 29% – вдаються до мовної мішанини.

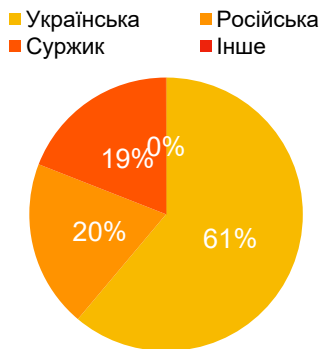
На наше переконання, саме сімейна мовна політика відіграє ключову роль у формуванні компетентного мовця. Сьогодні батьки несуть відповідальність за мову, якою у майбутньому послуговуватимуться діти (Діаграма 2).

Діаграма 2. Відповіді респондентів на запитання анкети «Якою мовою Ваша дитина спілкується вдома?»

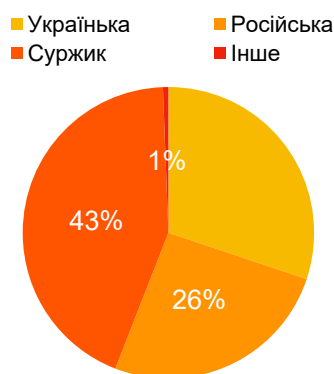
Доведено, що без допомоги дорослого дитині дошкільного віку складно виокремити коди тієї чи тієї мови. Відповіді батьків засвідчили, що діти

з друзями спілкуються мовою співбесідника, вони не здатні виявляти мовну стійкість під час комунікації з друзями (Діаграма 3).

Діаграма 3. Відповіді респондентів на запитання анкети «Якою мовою Ваша дитина спілкується з друзями?»

На запитання «Якою є мова викладання у вашому закладі дошкільної освіти?» 61% опитаних київських батьків обрали відповідь «Українська», 20% – «Російська», 19% – «Суржик», 1% – «Інше». На жаль, відповіді демонструють, що у деяких окремих закладах дошкільної освіти столиці не дотримуються мовного законодавства, освітній процес відбувається російською мовою. На нашу думку, діти, які не отримували знання українською, у подальшому матимуть проблеми в початковій школі, адже не зможуть одразу зрозуміти матеріал (Діаграма 4).

Діаграма 4. Відповіді респондентів на запитання анкети «Якою є мова викладання у вашому закладі дошкільної освіти?»

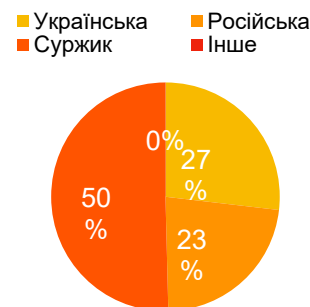
Зауважимо, що 50% дітей дошкільного віку під час навчання спілкуються суржиком. Уважаємо, що саме українсько-російська двомовність заважає оволодіти рідною мовою та активно послуговуватись нею в подальшому (Діаграма 5).

Згідно зі статистичними даними, частка педагогічних працівників, які послуговуються у робочий

Діаграма 5. Відповіді респондентів на запитання анкети «Якою мовою Ваша дитина спілкується під час навчання?»

час російською, становить 37%, суржиком – 15%. Доведено, що саме мовне середовище відіграє важливу роль під час вибору мови спілкування у майбутньому. Діти, які навчалися в українськомовному середовищі, не відчують складнощів на уроках в початковій школі та не потребують надолуження освітніх втрат.

Діаграма 6. Відповіді респондентів на запитання анкети «Якою мовою спілкується адміністрація, вихователі, помічники в закладі дошкільної освіти?»

На запитання анкети «Ваша дитина (діти) під час спілкування зі сторонніми людьми (інші діти, дорослі) може змінити мову спілкування (українська / російська мови)?» усі респонденти обрали відповідь «Ні» (100%). Наголосимо, що діти не мають здатності швидко перемикатися з однієї мови на іншу. Важливо, щоб під час спілкування з дошкільниками мовці використовували зрозумілі мовні конструкції та не помилялися.

Висновки та перспективи подальших розвідок з цього питання. Мовлення дитини формується під впливом мовлення батьків. Доведено, що роль сім'ї під час формування мовлення неоціненна, адже батьки дошкільників мають потужний вплив на мовний розвиток дітей. На жаль,

сьогодні частка українськомовних родин не перевищує 38% у місті Києві.

Проблема українсько-російського білінгвізму в освітньому просторі міста Києва є надзвичайно складною та суперечливою. На наше переконання, заклади освіти закладають фундамент володіння державною мовою, формують компетентного мовця. Результати соціолінгвістичного опитування засвідчили, що використання української мови в закладах дошкільної освіти переважає, але є установи, у яких працівники досі активно послуговуються російською мовою.

Українська мова – це бронежилет нації та код ідентичності. Сьогодні заклади дошкільної освіти мають бути центром відродження українського мовного простору, оскільки мовну культуру варто починати формувати в ранньому віці.

Проведене соціолінгвістичне дослідження створює передумови для конкретизації нових напрямів висвітлення окресленої проблематики. Перспективу подальших досліджень убачаємо в дослідженні сучасних дидактичних матеріалів для дошкільників, які використовують на заняттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М. Функціонування української мови в освітньому просторі Донеччини на початку XXI століття. Київ, 2023. 267 с.
2. Данилевська О. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 364 с.
3. Матвеева Н. Сучасний комунікативний простір української столиці. *Українська мова*. 2020. Випуск 1. С. 141–152. Режим доступу: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/1_20/13.pdf Дата звернення: 10 березня 2024.
4. Соколова С. Мовна ситуація Києва: погляд зовні. *Українська мова*. 2012. Випуск 4. С. 3–17. Дата звернення: 10 березня 2024.
5. Шевчук-Клюжева О. Діти-білінгви: світовий досвід і українські реалії. *Українська мова*. 2019. Випуск 2. С. 125–131. Дата звернення: 10 березня 2024.

REFERENCES

1. Boiko M. (2023) Funktsionuvannia ukrainskoi movy v osvithnomu prostori Donechchyny na pochatku XXI stolittia [Functioning of the Ukrainian language in the academic field of Donetsk region at the beginning of XXI century]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Danylevska O. (2019) Ukrainska mova v ukrainskii shkoli na pochatku XXI stolittia: sotsiolinhvistychni narysy [Ukrainian language in the Ukrainian school at the beginning of the 21st century: sociolinguistic essays]. Kyiv: Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy» [in Ukrainian].
3. Matveeva N. (2020) Suchasnyi komunikatyvnyi prostir ukrainskoi stolytsi [Modern communicative space of the Ukrainian capital]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]* (pp. 141–152) [In Ukrainian].
4. Sokolova S. (2012) Movna sytuatsiia Kyieva: pohliad zovni [The language situation of Kyiv: an outside view]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]* (pp. 3–17) [In Ukrainian].
5. Shevchuk-Klyuzheva O. (2019) Dity-bilinhvy: svitovy dosvid i ukrainski realii [Bilingual children: world experience and Ukrainian realities]. *Ukrainska mova [Ukrainian language]* (pp. 125–131) [In Ukrainian].